

**O'QUVCHILARDA KOMMUNIKATIVLIK SAVODXONLIGINI
SHAKLLANTIRISH USULLARI**

Kosimov Mahammatali Xakimovich
Quruqlikdagi qo'shinlar institute katta o'qituvchisi

Annotatsiya:

Ushbu maqolada o'quvchilarda kommunikativ savodxonlikni shakllantirish usullarining nazariy va amaliy jihatlari keltirilgan. Oning kommunikativ savodxonligini rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan muammolarni so'rovnomalar orqali aniqlaganimiz va bu muammolar nimalar orqali vujudga kelayotganligi aytib o'tilgan. Bu muammolarga qanday chora tadbirlar o'tkazish kerakligi haqida ham aytib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Kommunikativ, savodxonlik, metod, renesans, dastur, gadget, muloqot, agressiv.

Introduction

Yurtimizda amalga oshirilayotgan ta'lim va tarbiyaga islohotlar yosh avlodning yuksalishi, dunyo bolalari bilan raqobatda bo'la olishi, zamonaviy bilimlarni bimalol egallashi uchun katta imkoniyatlar eshigi vazifasini bajarmoqda desak hech ham mubolag'a bo'lmaydi. Jumladan yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev "Yoshlarimizni mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz" degan gaplari bunga yaqol misol bo'la oladi. Uchinchi renesans davrini qurish bo'sag'asida turar ekanmiz, avvalo ishni ta'limni yaxshilashdan boshlashimiz va bu ishni ta'lim poydevori bo'lgan kichik maktab yoshi bolalaridan boshlashimiz kerak.

Boshlang'ich sinfga kelgan bolalar ilm olishida barcha sharoitlar ko'rilishi kerak, chunki ularda ilm olishida ba'zi bir muammolar kuzatilishi mumkin jumladan: muloqatchanlik, bilmaganini bimalol uyalmasdan so'ra bilishlik, o'z fikrini bimalol bayon qila olmaslik holatlari kuzatiladi. Bu holat ya'ni bolalardagi muloqatchanlik qobiliyatini shakllanmaslik muammosi yillar davomida yechimi qidirilayotgan muammolardan biri hisoblanadi. Bolalarning uyida, ota-onasi oldida tinmasdan gapirishi, lekin ko'chada, maktabda gapira olmasligi, o'z fikrini bayon qila olmasligi haqidagi gaplar har bir yangi avlodning turmush tarzida uchraydi.

Zamon rivojlanib borgan sari yurtimizda ijtimoiy va iqtisodiy hayot, fan va texnikalarning ilgari lab, rivojlanib bormoqda, hozirgi davr o'quvchisi ijtimoiylashuv jarayonini bevosita raqamli vositalar yordamida amalga oshirmoqda, kundalik hayotida real vaziyatlarda qo'llay olishi kuzatmoqdamiz. Bu holatlar bolalarning aqliy rivojlanishi, tafakkur doirasining kengayishiga ijobiy ta'sir ko'rsatyapti, lekin o'tkazilgan so'rovnomalar natijasida shunga amin bo'ldikki, o'quvchilarning ba'zilar internet o'yinlari va mobil o'yinlarga o'z vaqtini sarf qila olayotgani ma'lum bo'ldi, bu bolaning atrofdagilar, tengdoshlari bilan muloqot

jarayoniga va jamoa oldida o'z fikrini bayon qila olmaslik darajasiga olib kelganini aniqlandi. Bu holat avvallari kompyuter o'yinlariga berilish, kompyuter xonalariga borish orqali kelib chiqqan bo'lsa, hozirda bu holatni smartfonlar bajarmoqda, axborotlarning ko'pligidan va bu axborotlarning ko'rish, bu axborotdan o'rnatish olish, bolalarning yon atrofi bilan muloqoti cheklanishiga, tengdoshlari bilan o'ynamasligiga, o'z mentalitetini, urf-odatlarini unutib chet el an'analari uchayotganligi, ularning xulq atvori, kiyinishiga taqlid qilishlikka, o'z ona tiliga chet el so'zlarini qo'shib gapirishilishiga, ba'zi holatlarda o'z tilini unitib boshqa tilda so'zlashishiga sabab bo'lmoqda, bu holat zamonaviylik belgisi sifatida ko'rilyotganini aчинаrli holatlardan biri hisoblanadi, telfonda o'yin o'ynash yoki telfonda har xil axborotlarni ko'rish bolalarning kundalik sevimli ishi bo'lib qoldi. Bu holat yosh bolajonlarimizda sog'lig'ida muammolar kelib chiqishini, jamiyatdan ajralib qolish, o'z dini, irqi, urf-odatlarini, tilini unutib qo'yishlik holatlariga olib kelmoqda.

Bunday holatlarni oldini olish uchun ham so'ngi yillarda ta'lim tizimida bir qancha islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 21-oktabrdagi "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" PF- 5850-son Farmoni qabul qilindi va Xalq ta'lim vazirligining 2020-yil 10-apreldagi 102-son buyrug'I hamda umumiy o'rta ta'limning o'quv dasturi tasdiqlandi. Bu esa rivojlanish yo'lidagi ijobiy qadamdir. Mazkur dasturiga asosan tuzilyotgan adabiyotlarning mohiyatida ham yangicha yondashuv kuzatilayotganini ko'rishimiz mumkin. Unga ko'ra tinglab tushunish, gapirish, o'qish, va yozishga katta ahamiyatning berilishi yosh avlodning ona tili fanini bevosita faqat nazariy qoidalar qurshovida emas, balki amaliy jihatdan yondashib mustaqil fikrlay oladigan, olgan bilimlarini amalda tadbiriq eta oladigan, har tomonlama qobiliyatini shakllantira oladigan motivlarni yuksaltirishga xizmat qiladi. [1] Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida "Ona tili" fanini o'qitishning asosiy vazifasi: ona tili ta'limi oldiga qo'yilgan vazifa o'quvchini fikrlashga, o'z galar fikrini anglashga va shu fikr mahsulini og'zaki hamda yozma shaklda savodli bayon qila olishga, ya'ni kommunikativ savodxonlikni rivojlantirishga o'rgatishdan iborat [2].

Boshlang'ich sinflarda o'quv predmeti sifatida ona tili va o'qish savodxonligi fanining kiritilishi esa o'quvchilarda kommunikativ kompetesiyani shakllantirishda yanada keng imkoniyat yaratdi.

Kommunikativ kompetensiya – ijtimoiy vaziyatlarda ona tilida hamda birorta xorijiy tilda o'zaro muloqotga kirisha olishni, muloqotda muomala madaniyatiga amal qilishni, ijtimoiy moslashuvchanlikni, hamkorlikda jamoada samarali ishlay olish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi [3].

Bolalarda kamunikativ savodxonligini shakllantirishimizdan oldin, ularda uchraydigan quydagi muammolarni hal qilishimiz kerak:

- o'quvchilardagi qo'rquv hissi. Qo'rquv hissi o'quvchilarning o'z imkoniyatlarini ko'rsatishga halaqit beradi. Ichki qo'rquvga ega bo'lgan o'quvchilarni doimo "xato qilib qo'ysamchi?", "mening fikrim xato bo'lsachi?" kabi savollar qiynaydi.
- o'quvchining tortinchoqligi. Odatda, tortinchoq o'quvchilar muloqot jarayonida juda passiv bo'ladilar. Ularda tortinchoqlik bolalikda paydo bo'ladi. Agar bunday o'quvchilarda

muloqotchanlik ko'nikmasi to'g'ri shakllantirilmasa, ularda tortinchoqlik uzoq muddat saqlanib qolishi mumkin.

- o'quvchining darsdagi nafaolligi;
- o'quvchilarning o'z shevasida gapirishi.

Boshlang'ich sinfga borgan o'quvchilarda kommunikativ savodxonligini shakllantirish ularga o'qish, yozish, gapirish va tinglashga o'rgatish orqali amalga oshiriladi. Bolaning nutqini shakllantirish ya'ni unda kommunikativ savodxonlikni shakllantirish uchun darslar davomida turli xil metodlar o'tkazish kerak, misol uchun rasmlarga ta'rif berish, bola rasmdagi manzarani sinfdoshlari oldida aytib bersa, undagi voqealarni aytsa, yoki o'qigan matnini sinfdoshlari oldida mazmunini aytib bersa, she'r yodlatirilsa, har bir bolaga har dars so'z berilsa, uni nima ekanini aytsa, unga gap tuzsa, keyinchalik matnlar tuzib sinfdoshlari oldida aytsa yaxshi natija beradi, bolaning ichki menini shakllantirish yordam beradi, tadbirlarga olib chiqish ham, yaxshi natija beradi, keyin ustoz o'quvchi bilmadimi, uni urushib, sinfdoshlari oldida dakki bermasligi kerak, bolada o'ziga bo'lgan ishonchi yuqoladi, sinfdoshlari oldida iza bo'lgani ham unga yomon ta'sir qilib, keyinchalik uning jamoadan uzilib agressiv xarakterli bo'lishiga olib keladi va qo'rquv asosida umuman nutqi rivojlanmasligi, qo'rqanidan duduq bo'lib qolishi ham mumkin, o'quvchidan juda katta ehtiyotlilik, sabr, matonatli bo'lishlikni talab qilinaadi.

Shuning uchun ham o'quvchining o'quvchilar bilan ishlashi doirasida yetakchilikni o'z qo'lga olishi e'tiborli, hushyor bo'lmog'i kerak, buning uchun:

- o'quvchilarning salbiy xati-harakatlari tufayli sodir bo'ladigan emotsional his tuyg'ularga berilmasligi;
- har bir o'quvchining psixologik va ruhiy holatini puxta o'rganmasdan uning ongiga tarbiyaviy ta'sir o'tkazishga harakat qilmasligi;
- har bir o'quvchiga alohida shaxs sifatida hurmat etibor bilan munosabatda bo'lishi;
- sinf jamoasining norasmiy yetakchini sezdirmasdan aniqlab olishi va uning xati-harakatidan doimo ogoh bolishi;
- pedagogik mahoratning muhim jihatlarini uzluksiz o'zida takomillashtirib borishi;
- o'quvchilarga o'ylanmay aytilgan har bir so'z, noo'rin aytilgan fikr mulohazalarning oqibatini hech qachon tuzatib bo'lmasligini o'quvchi doimo his etishi lozim;[4]

XXI asr texnologiyalar davrida yashar ekanimiz, texnika vositalarini foydalanmasdan turib ishimizni hal qila olmaymiz, lekin undan unumli foydalanish va qimmatli vaqtni qadrlashimiz kerakligini avvalo o'zimiz anglab yetishimiz, keyin bolalarga o'rgatishimiz kerak. Har bir bolada kommunikativ savodxonligini shakllantirish olishiga atrofdaagi insonlar ham beqaror bo'lmasligi kerak, chunki kelajagimiz shu bolalar qo'lida.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Madaliyev B. Ona tili darslarining samaradorligini oshirish.-Toshkent: O'quvchi. 1969. 13-b.
2. Ona tili fani bo'yicha O'zbekiston Respublikasi uzluksiz ta'lim Milliy o'quv dasturi.-Toshkent, 2021-252-bet.

-
3. Eraliyeva D. O. Ta'limda til kompetentligini shakllantirish rivojlantirish. Magistrlik dissertatsiyasi. -Namangan:2019-97-bet.
 4. Ernazorova G. O.; Islamova M.SH. Pedagogik mahurat. – Toshkent,2021-25-bet.